

Motuz T. The gender tolerance: social and pedagogical aspects.

The article highlights and summarizes the main theoretical and methodological approaches of the researchers about the phenomenon of gender tolerance. The concept of gender tolerance is formulated as active social life of a personality, which manifests itself in the recognition of equal legal and moral status of both sexes, the variety of manifestations of gender behavior. This is receiving and understanding relevant to their representatives and the opposite sex, acceptance and recognition of different types of gender identity, the ideas of gender equality in society. The gender tolerance can manifest in social relations and social behavior.

The essence and structural components of gender tolerance as personal formation (cognitive, emotional, and behavioral) are refined, possible models of gender tolerance are defined.

The article formulates important principles of tolerance in relations between the sexes, such as respect for human dignity regardless of sex; adoption opposite sex partner as it is; respect for the right to be another one; willingness to accept the opinion of the opposite sex partner; recognition of equality, cooperation, the spirit of partnership between two sexes. Based on the results of the study the issues that remain outside of systematic development are identified. At the present stage of development of pedagogical theory and practice the insufficient and fragmented content, pedagogical tools and conditions of providing gender tolerance are designed. Methods of criterion-level evaluation of gender tolerance according to the age characteristics of students require to work on, and the inclusion criteria of gender tolerance to the regulatory framework on education.

Teaching activities to educate the younger generation the basics of gender tolerance require appropriate software and procedures and training. The obligatory condition of realization of these objectives is the inclusion in the curricula for the students of pedagogical specialties of the disciplines "Pedagogy of tolerance" and "Gender pedagogy", which will ensure quality training of future teachers to work with students on issues of tolerance education and gender education. Training will enable future teachers to understand the essence of gender tolerance as personal education, to ensure the educational process and accurately choose the forms and methods of work with unemployed youth in teaching gender tolerance.

Key words: gender, tolerance, intolerance, gender tolerance.

УДК 37.013

Н. С. Олексюк

Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ЗМІСТ І ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ МАМИ

У статті обґрунтовано необхідність соціального супроводу неповнолітньої мами. Доведено, що комплексна діяльність з надання різних видів допомоги неповнолітнім матерям та їхнім дітям допоможе вирішити проблему соціальної адаптації цієї категорії населення. Метою статті є аналіз теоретичних і методичних засад соціального супроводу неповнолітньої матері та обґрунтування можливостей його оптимізації шляхом: удосконалення нормативно-правової бази соціального супроводу; налагодження взаємодії фахівця з державними відомствами та громадськими організаціями; удосконалення змісту соціального супроводу неповнолітньої матері й підготовка кваліфікованих кадрів для здійснення цього виду соціальної роботи.

Ключові слова: соціальний супровід, неповнолітня мати, соціальна адаптація, соціальна робота.

Постановка проблеми. У нашій країні раннє материнство існує з давніх давен, оскільки ранні шлюби в Україні були повсякденним явищем, а основним і головним змістом їх було народження дітей. Сучасні проблеми раннього материнства є віддзеркаленням серйозних проблем країни, що швидко розвивається та змінюється, а саме: проблем, зумовлених глобалізацією, урбанізацією, зміною цінностей у суспільстві, бідністю, застарілими гендерними стереотипами, втратою довіри підлітків до дорослих, послабленням функцій сім'ї як основного інституту соціалізації, недосконалістю системи соціального захисту, охорони здоров'я, соціального виховання [2]. Сьогодні в Україні, за даними Міністерства охорони здоров'я, близько 40 відсоткам юних матерів ще не виповнилося 16 років. На 100 вагітностей у дівчаток-підлітків припадає 70 абортів, 15 пологів і 15 самовільних викиднів, що, безперечно, негативно позначається на їхньому здоров'ї [4, 117].

Аналіз актуальних досліджень. Відрадіє нас те, що проблема раннього материнства й заходи, спрямовані на її вирішення стали предметом численних наукових пошуків. Так, лише в нашій роботі ми опиратимемося на результати наукових досліджень, присвячених різним аспектам соціальної роботи з неповнолітньою мамою: теорії соціалізації особистості та соціальної роботи з молоддю (О. Безпалько, В. Бочарова, І. Зверева, А. Капська, М. Лукашевич); основним положенням вікової, гендерної психології та психології материнства (В. Буртман, Т. Гурко, І. Кон, Г. Філіппова); концепції методичного забезпечення соціальної та соціально-педагогічної роботи з проблемними категоріями населення (Р. Вайнола, Н. Заверіко, С. Харченко); підготовці молоді до усвідомленого батьківства (Т. Алексеєнко, І. Зайцева, В. Кравець). Результати численних наукових досліджень свідчать, що без підтримки державних і громадських структур неповнолітні мами не можуть самостійно забезпечити себе та свого малюка всім необхідним для повноцінного життя. Комплексна діяльність із надання різних видів допомоги неповнолітнім матерям і їхнім дітям допоможе вирішити проблему соціальної адаптації цієї категорії населення до сучасних умов. Особливо це стосується такого виду соціальної роботи, як соціальний супровід.

Мета статті – проаналізувати теоретичні й методичні засади соціального супроводу неповнолітньої матері, виявити й обґрунтувати шляхи оптимізації означеного виду соціальної роботи. Для досягнення поставленої мети спробуємо розв'язати низку завдань, а саме: охарактеризувати раннє материнство як соціальну проблему; проаналізувати законодавче й нормативно-правове забезпечення соціального супроводу неповнолітньої матері; проаналізувати зарубіжний досвід розв'язання проблеми раннього материнства; розкрити зміст соціального супроводу неповнолітньої матері; виявити шляхи вдосконалення соціальної роботи зозначеною категорією осіб.

У процесі дослідження нами використані **методи**: теоретичні (аналіз теоретичних джерел, досвіду роботи соціальних педагогів, соціальних працівників і практичних психологів); емпіричні – педагогічний експеримент; практичні – спостереження, опитування, анкетування, тестування, методи статистики.

Виклад основного матеріалу. Сутність раннього материнства як соціально-культурного феномена, полягає у виношуванні, народжуванні, догляді й вихованні дитини неповнолітньою матір'ю (до 18 років) [4, 117].

Науковці виділяють такі причини раннього материнства: процеси акселерації; лібералізація поглядів з боку суспільства; вплив на поведінку молоді засобів масової інформації; усталеність певних гендерних стереотипів; сексуальне, фізичне та психічне насильство; неблагополучні стосунки підлітків із батьками; негативний вплив окремих просвітницьких програм; відсутність ефективної системи структурної профілактики [6, 214].

Наслідки раннього материнства можуть бути самими різноманітними. Перша реакція на вагітність – це відчуття провини, гнів, небажання вірити у свою вагітність, що може призвести до фатальних наслідків. Юна мати соромиться, або просто немає кому розповісти, саме тому багато хто зважуються на аборт, нерозуміючи того, що аборт несе за собою інші наслідки, не тільки психологічні, а й фізичні, що можуть призвести до безпліддя. Отже неповнолітні мати потребують комплексної допомоги спеціалістів: лікарів, психологів, соціальних працівників, соціальних педагогів [4, 118].

Соціальний захист неповнолітньої матері ґрунтується на: Конституції України; Сімейному кодексі України; Законах України «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про соціальні послуги», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Порядок здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах» та низка інших нормативно-правових актів. Неповнолітня матір має право на отримання повної загальної середньої освіти шляхом: очної, вечірньої, заочної, екстернатної форми навчання. Вона може також реалізувати це право завдяки педагогічному патронажу. У Сімейному кодексі України загальним правилом для укладання шлюбу є досягнення шлюбного віку 18 років, як для хлопців, так і для дівчат. За проханням про зниження шлюбного віку можуть звернутися як самі неповнолітні, один із них, так і їхні батьки. Хоча в законодавстві не передбачена дострокова реєстрація шлюбу, на практиці, це, як правило, порушується (якщо сім'я вже існує, і немає сенсу позбавляти молодих людей можливості оформити шлюб). Виходячи із реалій чинного законодавства, юна мати є юридично незахищеною, вона має єдине право – право передати дитину в державний дитячий заклад на

виховання та повне державне утримання. Якщо неповнолітня мати перебуває у шлюбі, їй легше захистити інтереси дитини. Також юна мати має право на державну допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами, але ці кошти настільки малі, що самостійно дати раду собі й дитині неповнолітня не зможе [2, 81–82]. Отже, законодавча й нормативна правова база щодо неповнолітньої матері є недосконалою. Для повноцінного захисту й забезпечення юних матерів її треба змінювати або вдосконалювати.

На основі аналізу численних наукових досліджень можемо стверджувати, що сьогодні існує цікавий зарубіжний досвід розв'язання проблеми раннього материнства щодо запобігання ранньої вагітності та усунення негативних наслідків юного материнства. У більшості розвинених країн (Канада, США, Великобританія, Німеччина, Бельгія, Австрія) на відповідну роботу витрачають значні ресурси. Для юних мам передбачені суттєві соціальні виплати, ініційовані державні програми надання освітніх послуг. Практикується тимчасова фостерна опіка дітей, народжених неповнолітніми матерями. Юні матері залучаються до психологічних тренінгів, спрямованих на особистісний саморозвиток, підвищення самооцінки [3, 46]. Ще однією технологією соціальної роботи з юними матерями є організація притулків і групових будинків для дітей юних матерів. До основних методів роботи з неповнолітніми вагітними та юними матерями, належать: організація передачі дитини юної матері під опіку чи на усиновлення, створення різноманітних центрів для юних матерів і їхніх дітей, організація груп самопомоги та широке впровадження інтернет-технологій. Вказані методи впроваджуються більшою мірою громадськими організаціями, хоча останнім часом поступово створюється система центрів для матерів та дітей за участю державних установ [3, 51–52].

Що стосується нашої країни, то найпоширенішою технологією роботи з означеною категорією матерів є соціальний супровід. Соціальний супровід неповнолітньої матері – це робота, спрямована на здійснення соціальних опіки, допомоги та патронажу неповнолітньої матері з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення її соціального статусу. Вважаємо, що основними завданнями соціального супроводу неповнолітньої матері є: ефективне використання наявних ресурсів для оптимальної та швидкої адаптації батьків неповнолітньої мами, самої неповнолітньої та дитини-вихованця з метою вирішення проблеми; мотивація родини до дії (активізація сім'ї), до мобілізації власних ресурсів; надання допомоги неповнолітній мамі у виробленні активної позиції щодо свого життя з тим, щоб у майбутньому вона змогла самостійно долати труднощі; забезпечення партнерських стосунків між неповнолітньою мамою, соціальною службою, іншими державними, громадськими установами для комплексного забезпечення прав дитини, взятої під опіку [1, 225–226].

Вважаємо за необхідне виділити такі ознаки соціального супроводу неповнолітньої матері, як: системність, поетапність, динамічність, гнучкість, варіативність і результативність [7, 39]. Процес соціального супроводу неповнолітньої матері можна описати через послідовну реалізацію таких кроків роботи соціального працівника: проведення кваліфікованої діагностики сутності проблеми, її історії та потенційних сил; інформаційний пошук методів, служб і фахівців, які можуть допомогти вирішити проблему; обговорення можливих варіантів вирішення проблеми з усіма зацікавленими людьми й вибір найбільш доцільного шляхи вирішення; надання супроводжуваним первинної допомоги на початкових етапах реалізації плану [5, 154]. У ході супроводу соціальний працівник та інші фахівці надають неповнолітнім матерям такі види послуг: інформаційні, соціально-психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні, юридичні, соціально-економічні. На основі аналізу досвіду роботи, можемо констатувати, що в ході соціального супроводу означеної категорії осіб доцільно використовувати соціально-економічні, організаційні (адміністративні), педагогічні, психологічні та соціологічні методи соціальної роботи [5, 156–157].

В «Енциклопедії соціальної роботи» описано понад 20 різновидів ролей соціальних працівників. Вважаємо за можливе виділити ті з них, які найдоцільніше виконувати в ході соціального супроводу неповнолітньої матері, а саме: діагностичну (оцінювальну) – вивчення, аналіз і оцінка життєвого поля неповнолітньої матері та її найближчого оточення, а також оцінка результатів, досягнутих у процесі роботи; прогностичну – розробка плану розв'язання проблем неповнолітньої матері; організаторська – діяльність соціального працівника із забезпечення взаємодії всіх учасників та установ, задіяних до роботи з неповнолітньою матір'ю; комунікативну – встановлення, продовження й припинення необхідних професійних контактів, обмін інформацією; правозахисну – використання законів і правових норм для захисту прав та інтересів неповнолітньої матері та її дитини (дітей); превентивну – запобігання виникненню життєвих колізій у неповнолітньої матері; коригувальну – конструктивні зміни в системі життєзабезпечення неповнолітньої матері та її дитини (дітей); соціально-економічну – задоволення матеріальних інтересів і потреб неповнолітньої матері та її дитини (дітей) [6, 278–279].

Критерієм ефективності соціального супроводу неповнолітньої матері та її дитини (дітей) є перетворення неповнолітньої з клієнта супроводу на клієнта соціального обслуговування та соціальної профілактики. Критерієм неефективності означеного виду діяльності є рецидиви порушень прав неповнолітньої матері та її дитини (дітей), асоціальні, делінквентні та девіантні прояви в їх поведінці [7, 44–45].

Окремої уваги, на нашу думку, заслуговує соціально-педагогічний супровід неповнолітніх матерів як різновид соціального супроводу. Він

спрямований на передачу соціального досвіду юній матері з урахуванням її особливостей і потреб, у результаті якого відбувається включення її в усі можливі соціальні системи, структури, соціуми, а також передбачається її активна участь в основних напрямках життєдіяльності відповідно до її віку. Вважаємо, що саме соціально-педагогічний супровід може підготувати неповнолітню маму до повноцінного дорослого життя, забезпечити формування особистості й ефективну самореалізацію в майбутньому [5, 158-159].

Висновки. Таким чином, урахуваючи здебільшого негативні наслідки раннього материнства, суспільство повинне спрямувати зусилля на його попередження та подолання означених наслідків. З цією метою в низці країн, і в Україні в тому числі, запроваджено соціальний супровід неповнолітніх матерів. Соціальний супровід юної матері спрямований на пошук шляхів виходу з проблемної ситуації, допомоги в активізації її внутрішніх резервів. Вагому роль у процесі соціального супроводу неповнолітньої матері відіграє соціально-педагогічний супровід.

Вважаємо, що основними шляхами оптимізації соціальної роботи з неповнолітніми матерями є: удосконалення законодавства України щодо означеної категорії осіб, налагодження взаємодії фахівців соціального супроводу з державними відомствами та громадськими організаціями із забезпечення нормальної життєдіяльності неповнолітніх матерів і їхніх дітей; удосконалення змісту соціального супроводу неповнолітньої матері та підготовка кваліфікованих кадрів для здійснення цього виду соціальної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Братусь І. В. Форми і методи соціально-педагогічної роботи з юними матерями / І. В. Братусь // Соціальна педагогіка: теорія та технологія : підручник / за заг. ред. І. Д. Зверєвої. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 225–236.
2. Заверико Н. В. Теоретичні засади соціально-педагогічної технології роботи з підлітками / Н. В. Заверико // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : зб.наук. пр. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – № 2. – Серія 11. Соціологія. Соціальна робота. Управління. – С. 80–86.
3. Кравець В. П. Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства / Володимир Петрович Кравець. – К. : Вид. центр «Академія», 2001. – С. 46–52.
4. Олексюк Н. С. Зміст роботи соціального педагога щодо попередження відмови від новонароджених дітей / Наталія Олексюк // Педагогіка та психологія. – Чернівці: Чернівецький нац. у-т, 2014. – Вип. 679. – С. 117–124.
5. Олексюк Н. С. Теоретичні аспекти соціально-педагогічної роботи з неповними сім'ями / Наталія Олексюк // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2014. – Вип. 43. – Ч. 1. – С. 154–159.
6. Капська А. Й. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями : [навчально-методичний посібник] / А. Капська, Н. Олексюк, С. Калаур, З. Фалинська. – Тернопіль : Астон, 2010. – 304 с.
7. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади : методичні матеріали до тренінгу / Упоряд.: І. В. Братусь та ін. ; за заг. ред. Г. М. Лактіонової. – К. : Наук. світ, 2004. – С. 39–45.

РЕЗЮМЕ

Олексюк Н. С. Содержание и особенности социального сопровождения несовершеннолетней мамы.

В статье обоснована необходимость социального сопровождения несовершеннолетней матери. Установлено, что комплексная деятельность по оказанию разных видов помощи несовершеннолетним матерям и их детям поможет решить проблему социальной адаптации этой категории населения. Целью статьи стал анализ теоретических и методических основ социального сопровождения несовершеннолетней матери и обоснование возможностей его оптимизации путём усовершенствования нормативно-правовой базы; взаимодействия специалиста с государственными учреждениями и общественными организациями; усовершенствования содержания социального сопровождения и подготовка кадров для этого вида социальной работы.

Ключевые слова: социальное сопровождение, несовершеннолетняя мама, социальная адаптация, социальная работа.

SUMMARY

Oleksyuk N. The content and features of social support for underage mother.

In the article the necessity of social support for underage mothers is revealed. The causes of early motherhood include: the processes of acceleration; the liberalization of attitudes in society; effects on behavior of youth media; stability of gender stereotypes; sexual, physical and mental abuse; dysfunctional relationships of adolescents with parents; negative effect of individual education programmes and the lack of an effective system of structural prevention. The purpose of this paper is to analyze the theoretical and methodological foundations of social support for adolescent mothers and justification of the opportunities for its optimization. It is revealed that social support for adolescent mothers is a work aimed at the implementation of social care, assistance and patronage of adolescent mothers to overcome difficulties in life, preserve, enhance her social status. Social support is aimed at finding ways out of a problem situation, to help activate reserves of a young mother. It is determined that the social support of adolescent mothers is characterized by indicators: a systematic approach, phasing, dynamics and flexibility, variability, performance. In the implementation of social support of teenage mothers, it is advisable to use methods such as: socio-economic, institutional, educational, psychological and sociological.

It is established that the socio-pedagogical support, as a type of social support focuses on the process of transferring the social experience taking into account characteristics and needs of different categories, the result of which is the inclusion in all social systems, structures, societies, and communications intended for healthy people, as well as active participation in major areas of life and activities of the company in accordance with age and gender, preparing them for a meaningful adult life, the most complete self-realization and disclosure as a person. It is proved that the complex activities in providing various types of assistance for adolescent mothers and their children will help solve the problem of social adaptation of this category of the population. Criterion of the effectiveness of social support is the transformation of underage mothers from providing customer support in client-social service and social prevention. It is revealed that to optimize social support by adolescent mothers: improvement of normative-legal base of social support; improvement of the content of social support for teenage mothers and training of qualified personnel for the implementation of this type of social work.

Key words: social support, underage mother, social adaptation, social work